

Boda Mihály

A hibrid háború etikája: az igazságos hibrid háború elmélete

Bevezetés

A 20. század végét alapjaiban határozták meg az Amerikai Egyesült Államok, majd más európai államok ellen elkövetett terrortámadások, illetve a terrrorszervezetekkel szemben viselt háború. A 20. század végét így a katonai etika területén a terrorizmus és azzal összefüggésben a felkelés, illetve a terrrorszervezetek ellen viselt háború kutatása uralta. Az ezen a területen kiérlelt módszereket a 21. század elején az államok egymással szemben vetették be, így olyan újabb etikai kérdések merültek fel, amelyek a hibrid háború erkölcsi és morális elemeinek a mibenlétére irányulnak.

A hibrid háború mibenléte

A hibrid háborút alapvetően Frank G. Hoffman definíciója szerint érthetjük meg: „a mindkét szemben álló állami fél és számos nem állami cselekvő által alkalmazott hibrid fenyegetések magukban foglalják a háborúzás különböző módozatainak teljes spektrumát, ideértve a konvencionális képességeket, az irreguláris harcászatot és harcrendet, a terrorista tetteket, amelyek megkülönböztetés nélkül alkalmazott kényszerrel és erőszakkal járnak együtt, illetve a kriminális tevékenységet”.¹

Ehhez a definícióhoz képest fontosnak tartok annyi eltérést és kiegészítést tenni, hogy a hibrid háborút ebben a tanulmányban csak államok közötti, ebben az értelemben szimmetrikus konfliktusnak fogom fel, amelyben az államok relatíve kis fontosságú célok eléréséhez főként nem konvencionális katonai eszközöket alkalmazva, indirekt módon, azaz a megtévesztésre alapozva vesznek részt.² A hibrid háború alább tárgyalt fontosabb módszerei a következők: nemzetbiztonsági szolgálatok bevetése, az információs háború és az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása.

¹ Frank G. Hoffman: *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Arlington, VA, Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 8.

² Vö.: Laura-Maria Herta: Hybrid warfare – a form of asymmetric conflict. *International Conference: Knowledge Organization*, 23. (2017), 1. 135–143.; James K. Wither: Making sense of hybrid warfare. *Connections*, 15. (2016), 2. 77–79.; Simicskó István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai *Hadtudomány*, 27. (2017), 3–4. 6.; James Turner Johnson: Just war tradition and low-intensity conflict. In Alberto R. Coll – James S. Ord – Stephen A. Rose (szerk.): *Legal and moral constraintson low-intensity conflict*. Newport RI, Naval War College, 1995. 166–167.; Boda Mihály: A kisháború etikája. In Boda Mihály – Csikány Tamás – Kranzieritz Károly – Németh Balázs (szerk.): *A „kisháborúk” és a könnyű csapatok harcászata (1792–1918) Elmélet, etika és a gyakorlat*. E-tankönyv. Budapest, NKE.2019. 26–35.

Az igazságos hibrid háború elmélete

A hibrid háború etikája kapcsán több kérdés is feltehető. Jelen tanulmány annak megválaszolására vállalkozik, hogy miként írhatók le a hibrid háború morális jellemzői az igazságos háború elmélete kategóriáinak a segítségével, azaz miként fogalmazható meg az igazságos hibrid háború elmélete.

Az igazságos háború elmélete az államok közötti háborúknak, illetve más fegyveres konfliktusoknak az ókortól kezdve fejlődő, gyarapodó és szisztematizálódó etikai elmélete. Az elgondolást a 20. század második felében elsősorban a konvencionális háborúk etikai elméleteként fogalmazták meg. Tartalmától azonban el lehet különíteni annak alapvető kategóriáit, amelyek alkalmasak bármilyen konfliktus elemzésére, így az államok közötti, de főként nem konvencionális fegyverekkel vívott hibrid háború elemzésére is.

Ezek az alapvető kategóriák a háborúra való felkészülés igazságossága (*ius ante bellum*), a háború indításának az igazságossága (*ius ad bellum*), a háború viselésének az igazságossága (*ius in bello*) és a háború lezárásának az igazságossága (*ius post bellum*). Ezen alapvető kategóriákon belül további kategóriák találhatók, amelyek mindegyike alkalmas arra, hogy segítségével egy háború igazságosságát megítéljük.³ Számunkra alább a *ius ad bellum* alapkategória néhány alkategóriája lesz fontos, jelesen az igazságos cél, az utolsó lehetőség, az arányosság és a legitim autoritás kategóriái; illetve a *ius in bello* egyik kategóriája, a diszkrimináció, amelyet azonban az arányossággal együtt fogok kezelni. Ezek azok a kategóriák, amelyekben az igazságos hibrid háború elmélete jelentős eltérést mutat az igazságos konvencionális háború elméletéhez képest.

Az igazságos háború elmélete a konvencionális háborúk esetében igazolja az államterületet és a politikai szuverenitást védő állami jogok megsértésekor a háborút, mind a saját, mind más államok esetében, illetve mindezt egy aktuális támadással szemben védekezve, vagy megelőző támadással is. Mindezt az elmélet csak utolsó lehetőségként biztosítja, azaz a diplomáciai, gazdasági és egyéb, kevésbé erőszakos módszerek relevanciájának átgondolása (alkalmazása) után. Ebben az esetben is figyelmet kell fordítani azonban arra, hogy a konvencionális háború által előidézett rosszak (emberhalál, szenvedés, tulajdont ért kár) arányban legyenek az igazságos célt jelentett jóval, amibe azonban belefér a civilek kivételes, előre látott, esetleg szándékos veszélyeztetése is (járulékos kár, szélsőséges veszélyhelyzet, megtorlás). Végül fontos, hogy a konvencionális háborút az arra feljogosított, legitim autoritással rendelkező személy vagy fórum indítsa meg, akinek/amelynek a megtámadott fél is képes felelősséget tulajdonítani a támadásért.

Az igazságos hibrid háború elméletének megfogalmazásához a hibrid háború több fontos módszere esetében vizsgálom meg az igazságos hírszerzés, az információs háború és az autonóm fegyverrendszerekre támaszkodó háború elméletét, kiemelten a *ius ad bellum* szabályok közül az igazságos cél, az utolsó lehetőség, a szűk arányosság és a legitim

³ Az igazságos háború elméletére nézve lásd: Michael Walzer: *Just and unjust wars*. New York, Basic Books, 2006; Helen Frowe: *The ethics of war and peace. An introduction*. London – New York, Routledge, 2011. 50–71.; Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 25. (2015), e-szám. 204–220.

autoritás kategóriákat, illetve a *ius in bello* diszkriminációs kategóriáját. A közös pontok összesítésével alkotom meg az igazságos hibrid háború elméletét.

Az igazságos hírszerzés elmélete

A nemzetbiztonsági (vagy hírszerző) szolgálatok (NBSZ-k) az államok speciális szervezetei, amelyek feladata, hogy az állam érdekeit nem nyilvános (titkos) módszerekkel támogassák, mind információszerezéssel,⁴ mind pedig fedett akciókkal,⁵ potenciálisan kárt (ám a konvencionális háborúnál jelentősen kisebb kárt) okozva más államoknak. A hírszerzői tevékenység indításának a szabályait az „igazságos hírszerzés elmélete” foglalja magában.⁶

Az igazságos cél

Az NBSZ-ek tevékenysége jelentősen kisebb erőszakkal és kárral jár a célállam számára, mint egy konvencionális háború, ennek megfelelően az NBSZ-ek akcióinak az igazságos céljai is tágabbak, mint a konvencionális háborúké. Az NBSZ-tevékenység igazságos célja az állami érdekek három csoportjának a védelmét foglalja magában: az állam területvédelmét, az állam politikai életének a védelmét, ideértve az állam gazdasági és stratégiai érdekeinek a védelmét is, illetve a társadalmi kultúra (ideológia) védelmét.⁷ Nézzünk néhány példát!

Az Egyesült Államok (United States of America, USA) Központi Hírszerzési Ügynöksége (Central Intelligence Agency, CIA) a 1961-es kubai válság során az USA területi érdekeit fenyegető nukleáris rakéták telepítésének megakadályozására paramilitáris csoportokat szervezett és vetett be a parta szálló akció keretében, hogy igazoltan, ám végül sikertelenül politikai változásokat idézzon elő Kubában. A CIA az 1953-as iráni puccs megszervezésével igazoltan és sikeresen igyekezett a térségben a saját gazdasági és stratégiai hatalmát megtartani a nacionalista-kommunista hatalomátvétellel szemben. Végül,

⁴ Vö.: Vida Csaba: Létezik-e a hírszerzési ciklus? (Miről szól a hírszerzés?) *Felderítő Szemle*, 12. (2013), 1. 43–57.

⁵ David L. Parry: *Perry cloudy*. Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, Inc., 2009. 163–198.

⁶ Vö.: Ross W. Bellaby: *The ethics of intelligence*. London – New York, Routledge, 2014.; Darrell Cole: Whether spies too can be saved. *The Journal of Religious Ethics*, 36. (2008), 1. 125–154.; Darrell Cole: *Just war and the ethics of espionage*. London – New York, Routledge, 2015.; Michael Quinlan: Just intelligence: prolegomena to an ethical theory. *Intelligence and National Security*, 22. (2007), 1. 1–13.; Sir David Omand – Mark Pythian: Ethics and intelligence: a debate. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 26. (2013), 1. 38–63.; William C. Plouffe Jr.: Just war theory as a basis for just intelligence theory: necessary evil or sub-rosa colored self-deception? *International Journal of Intelligence Ethics*, 2. (2011), 1. 77–116.; Seumas Miller: *Just intelligence modell: a normative model of national security intelligence collection, analysis, and dissemination*.

⁷ Arra nézve, hogy miért pont ezek az állami érdekek jelentősek, itt nincs módom érvelni, azonban ezek a kategóriák összefüggésben állnak az állami szuverenitás fogalmának modern történetével Jean Bodintól (területi szuverenitás), Thomas Hobbeson (állampolgári, gazdasági és stratégiai szuverenitás) keresztül Jean-Jacques Rousseau-ig (kulturális szuverenitás).

a társadalmi kultúra (ideológia) védelmében a CIA támogatásával az 50-es évek elejétől Magyarországon működő Szabad Európa Rádió vagy a Nyugatról Magyarországra bejutatott Reader's Digest és más nyomtatott kiadványok a kommunista ideológia térnyerését igyekeztek megakadályozni, illetve gátolni.

Az NBSZ-ek csak önvédelemben képviselhetik igazságosan az állam érdekeit, támadó jellegű művelettel azonban nem. Az önvédelmi szituáció azonban ebben az esetben – a viszonylagosan csekély erőszak és kár miatt – tágan értelmezhető. Az igazságos célok keretében való fellépésre így realizálódott fenyegetés elhárítása esetén, megelőző („preemptív”) és megakadályozó (preventív) jelleggel van lehetőség. A realizálódott fenyegetés az ellenség nem konvencionális támadása. A kubai incidenst ilyen fenyegetésnek tekinthetjük, mivel a Szovjetunió ügynökei sikerrel teremtettek lehetőséget nukleáris fegyverek telepítésére Kubában.

Az NBSZ megelőző támadással léphet fel a még nem realizálódott fenyegetéssel szemben, ami operatív szempontból támadás, azonban morális szempontból önvédelmi jellegű. Erre akkor van lehetőség, ha az ellenséges szándék nyilvánvaló, az ellenség rendelkezésére állnak és mozgósíthatók a megfelelő erőforrások, amelyek bevetése komoly kárt okozna az állami érdekekben.⁸ Ebben az esetben racionálisan hihető, hogy az ellenséges állam nem konvencionális eszközökkel fog támadni, amit igazoltan meg lehet előzni. Az iráni puccs ebbe a kategóriába tartozik, mivel Iránban a szovjet befolyást inkább fenyegetésként lehet értelmezni, és nem tényként.

Kérdés azonban, miként tudja meg az állam, hogy egy potenciálisan ellenséges állam nem konvencionális támadásra készül ellene.⁹ Az igazságos hírszerzés itt kifejtett elmélete szerint a hírszerzési akció nem csupán a realizálódott fenyegetés, az aktuális fenyegetés, hanem a lehetséges, bizonyítékkal alá nem támasztott, csupán az „irracionális” félelemre alapozott fenyegetés esetén is igazolt. Ekkor a cél nem a fenyegetés megszüntetése, hanem a fenyegetés felderítése és adott esetben kialakulásának megakadályozása.

Hagyományosan, az igazságos háború elmélete szerint, az olyan fenyegetések, amelyekről csak félnek, azaz amelyeket semmilyen bizonyíték nem támaszt alá, nem igazolják az erőszak alkalmazását.¹⁰ Az NBSZ-ek alkalmazása azonban távolról sem jár akkora erőszakkal és kárral, mint a hadsereg bevetése, így esetükben a félelem vagy – másként fogalmazva – az óvatosság is elegendő az akció megindításának igazságos céljához. Az óvatosságból végrehajtott megakadályozó jellegű hírszerzési akció által ugyanis mérsékelhető annak a veszélynek a kockázata, amely egy államra leselkedik más államok részéről, a kockázathoz képest viszonylag kicsi ár ellenében (amit azonban a potenciálisan ellenséges állam visel). Így a hagyományosan ellenséges viszonyban álló országgal szemben akkor is igazolt a hírszerzési akció, ha az országról egyébként bizonyítottan nem hihető, hogy fenyegetést jelent.

⁸ Walzer (2006) i. m. 81.

⁹ Boda Mihály: Könyvrecenzió Ross W. Bellaby: *Ethics of intelligence: a new framework* (London – New York, Routledge, 2014, 189 o., ISBN-13:978-0415821049) c. könyvéről. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. (2017). 1. 84–87.

¹⁰ Walzer (2006) i. m. 75–78.

Utolsó lehetőség, arányosság és diszkrimináció

Az „utolsó lehetőség” problémája abban áll, hogy a hírszerzési akciót vajon utolsó lehetőségként hajtjuk-e végre, az alternatív eszközök jó és rossz következményeinek mérlegelése vagy bevetése után. Ez a probléma a konvencionális háborús etikában kiemelkedően fontos, hiszen amennyiben vannak olyan hírszerzési, diplomáciai, gazdasági vagy egyéb, például hibrid háborús eszközök, amelyek jelentősen kevesebb rosszal (veszteség emberi életben és tulajdonban, szenvedés) járnak együtt, mint a háború, akkor a háború indítása aránytalan, és ezért igazságtalan lesz. A hírszerzési akció azonban az alternatív eszközök sorában egyáltalán nem az utolsó, hanem inkább az első, hiszen minden államnak szüksége van olyan információkra, amelyek segítségével képes megfelelően értékelni egy konfliktust, és eldönteni, vajon milyen eszközök bevetése arányos az általa elérni kívánt céllal. Ebben az értelemben tehát az utolsó lehetőség kategóriája nem alkalmazható az NBSZ-akciókra.

Egy másik értelemben azonban van relevanciája a hírszerzési akciók esetében is utolsó lehetőségről beszélni. Egy olyan állam esetében ugyanis, amely hagyományosan nem számít ellenérdekűnek (ellenségesnek), az NBSZ-akció megkezdése előtt meg kell fontolni a szövetséges vagy békés kapcsolat kialakításának a lehetőségét. Ez akkor áll fenn, ha az adott állam hajlandó a stratégiai szándékait és az annak megvalósítására alkalmas képességeit átláthatóvá tenni Ezeknek a szándékoknak és képességeknek az ismerete biztosítja ugyanis, hogy az adott állam nem lesz képes meglepetésszerű, és ezzel súlyos károkat okozó, például katonai vagy gazdasági támadást indítani.¹¹ Az ilyen állammal szemben a hírszerzési tevékenységnek nincs igazságos célja, hiszen tudottan nem jelent fenyegetést. Amennyiben nincs arra lehetőség, hogy az állam szövetségessé vagy békéssé váljon, akkor utolsó lehetőségként igazságos az NBSZ-akció kivitelezése.

A többi állam esetén nincs lehetőség a hírszerzési akción kívül más, kevesebb rosszal járó eszköz bevetésére, így ezekben az esetekben a hírszerzési akció nem utolsó lehetőség, hanem első.

Az NBSZ-akció tervezése és végrehajtása során az arányosság kategóriája kiemelkedően fontos, mivel az egyensúlyozza ki a meglehetősen megengedő igazságos cél kategóriáját, azon belül is a stratégiai és gazdasági érdekek védelmének és a lehetséges fenyegetéssel szemben alkalmazott megakadályozó jellegű akciónak a lehetőségét. Az arányosság értelmében így bizonyos érdektípust érintő fenyegetéssel szemben csupán hasonló típusú (a talióelven alapuló) erőszakot igazságos alkalmazni.

A kubai válság idején arányos volt a CIA területi jellegű paramilitáris inváziója, hiszen Kuba és a Szovjetunió az USA területét fenyegette, ugyanakkor nem volt arányos a Fidel Castro ellen többször megkísérelt politikai gyilkosság. Ehhez hasonlóan arányos volt a CIA politikai, manipulációra építő beavatkozása Iránban 1953-ban, amennyiben racionálisan várható volt egy nacionalista köntösbe bújtatott kommunista politikai hatalomátvétel, ám a politikai gyilkosság és a paramilitáris akció aránytalan lett volna. Végül arányos volt a CIA

¹¹ Raphael Bitton: The legitimacy of spying among nations. *American University International Law Review*, 29. (2014), 5. 1009–1070.

által finanszírozott nyugati kulturális kiadványok terjesztése Magyarországon a 20. század második felében, mivel az a kommunista ideológia terjesztésének ellensúlyozására irányult, ám a politikai, a paramilitáris beavatkozás, illetve a politikai gyilkosság nem lett volna igazságos.

A hírszerzési akciók által alkalmazott erőszakot arányosítani kell azzal a fenyegetéstpussal is, amelynek az elhárítására, megelőzésére, felderítésére, megakadályozására azt alkalmazzák. Ez alapján egy nem bizonyított fenyegetéssel szemben alkalmazott megakadályozó jellegű erőszak csak nagyon korlátozott lehet. Ebben az esetben igazságtalan fedett akciók vezetése, és csak az információszerzésnek az egyéb, emberéletet, emberi autonómiát és privát-személyes jogokat súlyosan nem sértő olyan formái fogadhatók el, mint például a nyilvánosan hozzáférhető adatok gyűjtése és elemzése, a CCTV-pásztázó és -tároló alkalmazása, fedett megfigyelés, digitális adatok gyűjtése, forgalomanalízis. Ezt követően, amennyiben a fenyegetettség valamilyen foka bizonyítást nyer, akkor azzal arányosan a hírszerzési akciók is kiterjedtebbekké válhatnak.

Ugyanakkor a hírszerzési akcióknak minden esetben figyelemmel kell lenniük arra, hogy célpontjaikat csak az ellenséges állam érdekeit hivatalból képviselő személyek köréből, például a katonák, az NBSZ munkatársai és a politikai szereplők köréből választhatják, és tőlük szigorúan meg kell különböztetniük a hozzátartozó és egyéb civileket.

Legitim autoritás

A legitim autoritás kategóriáját két értelemben használhatjuk: internális és externális. Amíg internális értelemben a legitim autoritás kategóriája arra vonatkozik, hogy kinek van joga és kötelessége megindítani egy akciót, addig externális értelemben arra, hogy a megtámadott fél kinek tulajdoníthatja a felelősséget az akcióért. Az igazságos hírszerzés elmélete internális értelemben magában foglalja a legitim autoritás kategóriáját, azaz az állam politikai vezetésének kell az NBSZ-akciót elrendelnie és felügyelnie. A legitim autoritás ugyanakkor externális értelemben nem kap szerepet az elméletben, hiszen ezek az akciók fedett akciókként vagy más formában titkosan zajlanak. A megtámadott állam így nem feltétlenül tudja, hogy melyik állam szolgálatának került a célkeresztjébe. Ennyiben a legitim autoritás kategóriájának nincs jelentősége az igazságos hírszerzés elméletében.

Az igazságos információs háború elmélete

Az információs háború fontosabb példái Oroszország 2007-es észtországi (szolgáltatás-megtagadással járó támadás a civil információs infrastruktúra ellen) és 2008-as grúziai támadása (szolgáltatás-megtagadással járó támadás a katonai kommunikációs infrastruktúra ellen), Izrael 2007-es szíriai támadása (a konvencionális légitámadás előtt a légvédelem megbénítása), valamint Izrael és az USA 2010-es iráni támadása (a Stuxnet-vírus

bejuttatása az atomerőmű informatikai rendszerébe), illetve a kiberkémkedés és információtolvajlás számos esete.¹²

Az információs háború az infoszférában alkalmazott államok közötti erőszak, amely ezért a konvencionális háborúnál minőségileg és mennyiségileg is kevesebb (direkt) erőszakot foglal magában, így kevesebb kárt okoz. Az információs háborút szűken és tágan is meghatározhatjuk. A szűk meghatározás szerint kár okozása egy másik államnak az internet vagy más információs és kommunikációs technológia (Information and Communication Technology, ICT) segítségével.¹³ Egyes értelmezések ennél jóval tágabban értelmezik az információs háborút, így az információs térben indított támadások mellett beleértik az ICT-n nyugvó kommunikációs kapcsolatok támadását, valamint az autonóm fegyverrendszerek felhasználását is, mivel mindkét esetben komoly szerepe van az információs és kommunikációs technológiának.¹⁴

Akarmelyik definíciót is fogadjuk el, azt érdemes hangsúlyozni, hogy most az információs háborút önmagában (például Stuxnet-vírus), nem pedig a konvencionális háborút megelőző, kiegészítő minőségében (például Georgia, Szíria) fogjuk fel, és erre a háborús módszerre vonatkoztatva határozzuk meg az „igazságos információs háború elméletet”.

Az igazságos cél

Az igazságos célt tekintve az információs háborút is három állami érdektípus védelmében lehet indítani: az államterület és politikai szuverenitás, a gazdasági és stratégiai érdekek, valamint a kultúra védelmében. A támadás mindegyik esetben indítható egy realizálódott fenyegetés ellen önvédelmi jelleggel, megelőző jelleggel egy fenyegetés ellen, és megakadályozó jelleggel is egy lehetséges fenyegetés ellen, a fenyegetés létrejöttének a megakadályozására.¹⁵ Az információs támadás ugyanis kimondottan alkalmas arra, hogy megakadályozza vagy hátráltassa egy fenyegető nemzetközi hatalom megerősödését (például hogy az tömegpusztító fegyvert fejlesszen ki), és hogy így fenntartsa a hatalmi egyensúlyt.

¹² Seumas Miller: Cyber-attacks and „DirtyHands”. Cyberwar, cyber-crime, or covert political action? In Fritz Allhoff – Adam Henschke – Bradley Jay Strawser (szerk.): *Binary bullets. The ethics of cyberwarfare*. Oxford, OUP, 2016. 228–250.

¹³ Brian Orend: Fog in the fifth dimension: the ethics of cyber-war. In Luciano Floridi – Mariarosaria Taddeo (szerk.): *The ethics of information warfare*. Springer, 2014. 3–23.

¹⁴ Mariarosaria Taddeo: Just information warfare. *Topoi*, 35. (2016), 214.

¹⁵ John Arquilla: Ethics and information warfare. In Zalmay M. Khalilzad – John P. White (szerk.): *Strategic appraisal: the changing role of information in warfare*. Santa Monica and Washington, RAND, 1999. 387.; George Lucas: Permissible preventive cyberwar: restricting cyber conflict to justified military targets. In Luciano Floridi – Mariarosaria Taddeo (szerk.): *The ethics of information warfare*. Springer, 2014. 73–83.; Miller (2016) i. m. 243.

Utolsó lehetőség, arányosság és diszkrimináció

Az utolsó lehetőség kategóriája megítélésének az alapja az, hogy az információs háború által okozott kár jelentősen kisebb, mint a konvencionális háború általi, illetve hogy a megakadályozó erőszak az információs háború indításának egy igazságos formája. Ezek indokán az igazságos információs háború elméletéből ki kell maradnia az utolsó lehetőség konvencionális kategóriájának, hiszen az információs támadás célja ebben az esetben éppen az, hogy a támadó kisebb kár okozásával elkerülje egy háborús fenyegetés létrejöttét. Egyes vélekedések szerint az információs támadást, amikor önmagában és nem a konvencionális támadás kiegészítőjeként jelenik meg, a gazdasági szankciók által magukban foglalt erőszak szintjén kell kezelni.¹⁶

Az arányosság az információs háború esetében sajátos tartalommal rendelkezik. Mivel az információs háború megakadályozó jelleggel nem utolsó lehetőségként is indítható, ezért az arányosság, azaz, hogy csak arányos mértékű rosszat (jogsértést, emberéletem, szenvedést stb.) szabad előidézni az igazságos cél megvalósításakor, kimondottan fontos kategória a háborúnak ebben a típusában. Ez azt jelenti, hogy a megakadályozó támadás esetében kiemelten fontossá kell kezelni azt, hogy célként csak teljesen megfelelő – például katonai, NBSZ, politikai – célpont szolgálhat, civil vagy a civil-katonai kettős használatban lévő célpont nem.¹⁷

Legitim autoritás

A legitim autoritást illetően az információs háború indításához szükséges egy olyan személy vagy fórum, aki vagy amely rendelkezik egy ilyen, viszonylag kisebb erőszakkal járó háború indításához szükséges joggal és kötelességgel (internális legitim autoritás). Az infoszférában indított támadás jellegzetessége azonban, hogy könnyen elrejthető a támadó kiléte, amit a támadók ki is használnak. A témát tárgyaló irodalomban ezt a problémát tulajdonítási (attribúciós) problémának nevezik, amely szerint alapvetően problematikus a megtámadott fél számára az akció tulajdonítása valamelyik államnak, és így a támadással járó felelősség tulajdonítása is.¹⁸

Az igazságos autonóm fegyverrendszerekre támaszkodó háború elmélete

Az autonóm fegyverrendszerek (robotok) alkalmazását, mint láttuk az információs háború tágabb meghatározásánál, egy kalap alá lehet venni az információs támadással. Alább alapvetően a kettő – az igazságos háború elmélete szempontjából vett – hasonlóságát fogom

¹⁶ Arquilla (1999) i. m. 388.

¹⁷ Lucas (2014) i. m. 80.

¹⁸ Arquilla (1999) i. m. 387.

én is hangsúlyozni, azonban mégis külön tárgyalom őket, mivel ezt a speciális problémáik indokolják.

Autonóm fegyverrendszer (Autonomous Weapon System, AWS) az a gép, amely közvetlen emberi segítség nélkül képes a környezetét érzékelni, ez alapján döntést hozni és cselekedni.¹⁹ Az AWS működése többféle funkcióra bontható le, például a célpont azonosításának (megtalálásának) és megsemmisítésének a funkciójára, helymeghatározásra (GPS) vagy „Visszatérés”-re (ami által a robot előre programozottan visszatér a bázisra, ha elvesztette a kommunikációt az őt irányító emberi operátorral).²⁰ Számunkra elsősorban az azonosítás és megsemmisítés funkciója jelentős.

Az AWS és az emberi tényező viszonyát tekintve a robotok lehetnek *on-the-loop* rendszerek, amelyeknél az operátor előre beprogramozza a robotot, amely ezt követően már önállóan képes működni, azonban az operátor bármikor felülírhatja a működését (például *uninhabited* drónok); és *out-of-the-loop* rendszerek, amelyeknél az operátor előre beprogramozza a robotot, ami által az nemcsak önállóan, hanem fontos helyzetekben kiszámíthatatlanul képes működni (például *unmanned* drónok).²¹ Amíg az első típus a kortárs katonai gyakorlat része a szárazföldön, a levegőben és a tengeren egyaránt, addig az utóbbi típus inkább a jövő fegyvere.²² A fontosabb etikai kérdéseket az *out-of-the-loop* rendszerek vetik fel.

Az AWS-ek legelterjedtebb példái a drónok, amelyek segítséget nyújtottak a CIA-nak a terrorista vezetők azonosításában és „levadászásában”, de az USA és Irán hibrid háborújának keretében az USA Kászem Szolejmáni magas rangú iráni katonatiszt ellen intézett támadásában is.

Az AWS-ek alkalmazásának morális kereteit leíró etikai elmélet az „igazságos AWS-ekre támaszkodó háború” elmélete.

Legitim autoritás

A katonai robotok bevetését érintő legtöbbet tárgyalt probléma a morális felelősség tulajdonításának és általában véve a felelősséggel való rendelkezésnek a kérdése, a háború indításában²³ és viselésében²⁴ egyaránt. Az *out-of-the-loop* rendszerek a programozó és a parancsnok közreműködése után semmilyen emberi beavatkozást nem igényelnek, hanem önállóan, speciális helyzetekben előre nem kiszámíthatóan viselkednek. Ugyanakkor tetteik miatt, gépi természetük következtében (és nem csak a tettek titkossága miatt), semmilyen módon nem tehetők felelőssé, azaz nem rendelkeznek externális értelemben legitim autoritással. A gép ugyan oka azoknak a tetteknek, amelyeket végrehajt, így oksági

¹⁹ Armin Krishnan: *Killer robots*. Farnham-Burlington, Ashgate, 2009. 9.; Peter M. Asaro: How just could a robot war be? In Adam Briggie – Katinka Waelbers – Philippe Brey (szerk.): *Current issues in computing and philosophy*. Amsterdam, IOS Press, 2008. 50–64. 51.

²⁰ Krishnan (2009) i. m. 9.

²¹ Alex Leveringhaus: *Ethics and autonomous weapons*. eBook, Palgrave Macmillan, 2016. 3–4.

²² Robert Sparrow: Killer robots. *Journal of Applied Philosophy*, 24. (2007), 1. 62–64.

²³ Asaro (2008) i. m. 4–5.

²⁴ Sparrow (2007) i. m. 69–73.

értelemben felelős azokért, azonban morálisan nem. A morális felelősség ugyanis együtt jár azzal, hogy a morálisan felelősnek tartott lények megfelelő címzettjei a jutalmazásnak és a büntetésnek, ami által (vagy amit előre átgondolva) örömet vagy szenvedést képesek átélni, ami pedig szimpátiát, bánatot vagy sajnálatot képes kiváltani más morálisan felelős lényekben. A gépek, köztük az AWS-ek nem képesek ilyen érzelmeket sem átélni, sem reakcióikkal az emberekben kiváltani.

A gépi felelősség kizárása mellett megkérdőjelezhető az AWS-ek tetteit programozó és a bevetésüket elrendelő katonai parancsnok felelőssége is, amennyiben nem szándékosan vetik be bűnösen a robotot, amennyiben nem tudják, hogy az mit fog csinálni, és amennyiben nincs kontrolljuk a viselkedése felett. Az *out-of-the-loop* rendszerek esetében az utóbbi két elvárás teljesül, az elsőt pedig most tételezzük fel. Ekkor a parancsnok útjára engedve az autonóm fegyverrendszert átengedi a felelősséget a gépnek, amely azonban nem rendelkezik olyan képességekkel, amelyek révén képes lenne morális felelősséggel viselkedni.²⁵ Így, pontosabban fogalmazva, a parancsnok elengedi a felelősséget.

A helyzet bizonyos szempontból ahhoz hasonló, amikor afrikai hadurak és terroristák gyerekeket fegyvereznek fel és küldik őket közvetlen felnőtt katonai irányítás nélkül a harcba az ellenséges katonák ellen. Az ellenséges katonák azonban önvédelem közben megölnek néhány gyerekkatona, elkeseredésében, a civilek ellen fordul. A gyerekkatona a robotokhoz hasonlóan autonómok, azaz önállóak, és speciális helyzetekben kiszámíthatatlanul cselekednek, így a civil áldozatokat eredményező bevetésük azt mutatja, hogy a robotokhoz hasonlóan nem képesek megérteni tetteik minden velejáróját.²⁶

A gyerekek és a robotok azonban nem önmagukat fegyverezik fel és nem maguktól indulnak bevetésre, hanem a parancsnoktól kapják az eszközöket és a bevetésük célját is. A parancsnok ekkor úgy engedi el a morális felelősséget, hogy túlzott kockázatnak teszi ki az ellenség civileit, ami miatt számos olyan emberélet kerül veszélybe, sok olyan szenvedés történik, ami felnőtt katonák bevetésénél nem esne meg. A morális felelősség így a túlzott kockázatot magában foglaló AWS-bevetéseken a parancsnoknak tulajdonítható.²⁷

Ennek megfelelően abban az esetben mondható, hogy egy AWS bevetése esetén senki és semmi nem rendelkezik morális felelősséggel, ha a programozó és a parancsnok nem szándékosan vetik be bűnösen a robotot, amennyiben nem tudják, mit fog az csinálni, amennyiben nincs a viselkedése felett kontrolljuk, és amennyiben a felelősség elengedése nem túlzottan kockázatos (például nem lehet számítani civilek megjelenésére a műveleti területen).

A felelősségtulajdonításnak ez a bizonyos esetekben adódó, azonban nem csupán gyakorlati, hanem elvi lehetetlensége azzal jár együtt, hogy a gépek által indított vagy viselt háborúban nem beszélhetünk arról, hogy egy gép lenne az a „személy”, akinek joga

²⁵ Leveringhaus (2016) i. m. 79–80.

²⁶ Sparrow (2007) i. m. 73–74.

²⁷ Leveringhaus (2016) i. m. 82; Seumas Miller: Autonomous weapons and moral responsibility. In Seumas Miller: *Shooting to kill. The ethics of police and military use of lethal force*. Oxford, OUP, 2016. 278–279.

és a kötelessége van a háború indítására, azaz nem beszélhetünk az internális értelemben vett legitim autoritásról sem.

Utolsó lehetőség, arányosság és diszkrimináció

Az AWS-ek bevetésével járó kockázat fogalma magában foglal egy összehasonlító elemet, mivel a bizonyos kockázattal rendelkező robotbevetés csak akkor lesz igazságtalan, ha az emberi-katonai bevetés kockázatával összehasonlítva nagyobb a kockázata. Ebben az összevetésben azonban első pillanatra a robotok alkalmazása tűnik kockázatmentesebbnek, mivel a robotok háborús bevetése általában hatékonyabb, és egyszerre az emberi életet védő, sokkal emberségesebb, azaz arányosabb háborút eredményezhet, mint az emberek által vívott. A robotokkal végrehajtott háborúban ugyanis nem kell embereket bevetni és veszélyeztetni az életüket vagy mentális egészségüket (legalábbis nem olyan nagy számban, mint az emberekkel vívott háborúban), illetve a robotok mindig képesek a diszkriminációra, azaz arra, hogy azokban az esetekben ne kövessenek el háborús bűncselekményeket, amikor az emberek a körülményekből fakadó mentális instabilitásuk miatt erre hajlamosak lennének.²⁸

Az AWS-ek bevetése ezen jellemzőjének egyik következménye, hogy az AWS-ek bevetése semmi esetre sem az utolsó lehetőség egy konfliktus menedzselésében, hiszen az emberek által viselt konvencionális háborúkkal összevetve az AWS-ek önálló bevetése sokkal kisebb kockázattal jár mind a saját erőkre, mind az ellenség civiljeire nézve.

A kisebb kockázat egy másik következménye az arányosságot érinti. Ennek a területnek a robotokkal viselt háborúban kiemelt jelentősége van, hiszen a ténylegesen, de nem előreláthatóan aránytalanul sok emberérettel vagy nagy szenvedéssel járó bevetések esetében nem feleltétlenül lehet kinek tulajdonítani a felelősséget a robotok által okozott kárért, és minden ilyen kárt járulékos kárként kellene felfogni.²⁹ A kisebb kockázattal járó, robotok által viselt háborúk azonban kevesebb rosszat idéznek elő, így arányosabbak is, mint az emberi háborúk.

Igazságos cél

Az AWS-ek, legalábbis a jelenlegi, legelterjedtebb formájukban, drónként, az önvédelemnek az eszközei mind a realizálódott fenyegetés, mind a fenyegetés, mind pedig a lehetséges fenyegetés esetén, azaz bevethetők aktuális önvédelemben, megelőző önvédelemben és megakadályozó önvédelemben is. Ez utóbbi esetben egy állam a drónok célzott bevetésével³⁰ az államérdeket még a konvencionális háborús intenzitás elkerülésével képes biztosítani,

²⁸ Krishnan (2009) i. m. 120–127. Van ellenvélemény is: Miller (2016) i. m. 273.

²⁹ Brent J. Steele – Eric A. Heinze: From smart to autonomous weapons. In Caron E. Gentry – Amy E. Eckert (szerk.): *The future of just war*. Athens and London, The University of Georgia Press, 2014. 106.

³⁰ Vö.: Boda Mihály: Célzott emberölés és igazságos háború: Része-e a célzott emberölés (*targeted killing*) az igazságos háború viselésének? *Hadtudomány*, 25. (2015), 3–4. 59–76.

hiszen a drónok bevetése többé-kevésbé titokban megtörténhet, illetve bevetésük nem okoz annyi kárt, mint amennyit egy konvencionális haderő okozna.

Az igazságos hibrid háború elmélete

A fentiekben a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységéről, az információs háborúról és az autonóm fegyverrendszerektől elmondottak alapján összegezhető az igazságos hibrid háború elmélete.

Az igazságos hibrid háború elmélete szerint a hibrid háború nem csupán az államterület és a politikai szuverenitás védelmére alkalmas, hanem stratégiai, gazdasági és kulturális érdekek védelmére is, mégpedig nemcsak az aktuális támadás elleni védekezéssel vagy megelőző támadással egy aktuális fenyegetés esetén, hanem megakadályozó támadással is egy lehetséges fenyegetés esetén. Ezzel a hibrid háború egyáltalán nem az utolsó lehetőség egy konfliktus menedzselésében, hanem sokkal inkább az első, vagy az elsők között van. A hibrid erőszak viszonylag könnyű indítása az igazságos háború vonatkozó elmélete szerint az arányosság jelentőségének a növekedésével jár együtt, így a civileknek való mindenféle károkozás erős tilalmával. Végezetül az utolsó lehetőség szabályához hasonlóan a legitim autoritás szabálya is vesztít a jelentőségéből a hibrid háború esetében, abban az értelemben, hogy a hibrid háborús módszerek tipikusan jól leplezhetők valamilyen értelemben, így a hibrid támadást nehéz biztonsággal az egyik vagy a másik államnak tulajdonítani.

Összegzés

Az igazságos háború elmélete évszázadok óta használatos a konvencionális háborúk korlátozásának, igazolásának és elemzésének akadémiai jellegű eszközeként. Amikor a múltban előtérbe került a háború egy-egy újabb formája vagy a háborúhoz kapcsolható felkészülési, leszerelési vagy éppen újjáépítési folyamat, akkor mindig felmerült az a kérdés is, hogy még mindig alkalmazhatók-e az igazságos háború korábban elfogadott kategóriái. Így volt ez például a nukleáris fegyverekkel való elrettentés, az alacsony intenzitású háborúk, a felkelésjellegű háborúk vagy éppen a felkelésellenes háborúk esetében, illetve a győztes háború utáni rendezés, majd az igazságos háborúra felkészülő hadsereg megszervezése kapcsán is. Manapság ugyanez a kérdés merül fel a hibrid háborút, a nemzetbiztonsági szolgálatok fokozott tevékenységét, az információs háborút és az autonóm fegyverrendszerek alkalmazását illetően.

Mindig voltak olyan álláspontok, amelyek szerint az igazságos háború elmélete elavult, illetve a keresztény valláshoz vagy újabban az USA külpolitikájához köthető gyökerei miatt eleve alkalmatlan a kitűzött feladatra. Ezen válaszokkal szemben azonban az elmélet rendre tovább élt, és kategóriáinak alkalmazása gyümölcsöző volt a háború új formáinak megértésében, korlátozásában vagy éppen igazolásában. Nincs ez másként manapság sem. A hibrid háború a háború többé-kevésbé új formája, amelyre jellege miatt, a szkeptikusok szerint, nem lehet alkalmazni az igazságos háború kategóriáit. Néhányan úgy vélik, ezeket

a kategóriákat nem lehet alkalmazni a hibrid háborúra vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére, de az információs háborúra vagy az autonóm fegyverrendszerek alkalmazására sem. Véleményem szerint nincs igazuk.

Az igazságos háború elmélete ugyanis kategóriákból és kategóriák tartalmából áll. A tartalmaknak lehet valamilyen valláshoz vagy államhoz kapcsolható ideológiai jellege, a kategóriák azonban mentesek ettől. Az igazságos háború elméletének akadémiai jellegű (katonai etikai) használata természetesen a kategóriák alkalmazását foglalja magában.

A kategóriák most rendelkezésre álló összessége ezen túl a hadtörténelem és a gondolkodás története során alakult ki, a korai újkortól a 20. század második feléig tipikusan a konvencionális háborúra való tekintettel. Ennek megfelelően, egy más háborús formát tárgyalva, ezen kategóriák szintén nincsenek köbe vésve. Egyik vagy másik kihagyása az elmélet új formájából nem jelenti azt, hogy az elmélet csődöt mondott. Sőt! Az igazságos háború elméletének akadémiai jellegű alkalmazása a háború új formáira éppen azáltal ad az elemzéshez, a korlátozáshoz és az igazoláshoz megfelelő eszközöket, hogy a kevésbé alkalmazható kategóriákat elveti, és esetleg új, korábban kisebb jelentőséggel jellemzett kategóriákat emel ki.

Ezek alapján az igazságos konvencionális és hibrid háború elméletének az összevetése alapján azt mondhatjuk, hogy a konvencionális és a hibrid háború a háborús konfliktusok két, jelentősen eltérő típusát alkotják. A konvencionális háború a béke ellentéte, abban megszűnik a békére jellemző (morális) szabályok egy részének az érvényessége, és speciális háborús szabályok lépnek életbe. A hibrid háború ezzel szemben összefér a békével, és az államok viszonyát valamilyen mértékben mindig is jellemzi. Amíg a konvencionális háború a politika folytatása más eszközökkel, olyan fegyverekkel, amelyek alkalmazása jelentős erőszakkal jár és komoly kárt képes okozni, addig a hibrid háború a konvencionális háború „folytatása” (pontosabban helyettesítése) más, kevésbé erőszakos, kevesebb kár okozására alkalmas eszközökkel.

Felhasznált irodalom

- Arquilla, John: Ethics and information warfare. In Zalmay M. Khalilzad – John P. White (szerk.): *Strategic appraisal: the changing role of information in warfare*. Santa Monica and Washington, RAND, 1999. 379–401.
- Asaro, Peter M.: How just could a robot war be? In Adam Briggie – Katinka Waelbers – Philippe Brey (szerk.): *Current issues in computing and philosophy*. Amsterdam, IOS Press, 2008. 50–64.
- Bellaby, Ross W.: *The ethics of intelligence*. London – New York, Routledge, 2014.
- Bitton, Raphael: The legitimacy of spying among nations. *American University International Law Review*, 29. (2014), 5. 1009–1070.
- Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 25. (2015a), e-szám. 204–220.
- Boda Mihály: Célzott emberölés és igazságos háború: Rész-e a célzott emberölés (*targeted killing*) az igazságos háború viselésének? *Hadtudomány*, 25. (2015b), 3–4. 59–76.

- Boda Mihály: Könyvrecenzió Ross W. Bellaby: *Ethics of Intelligence: A New Framework* (London – New York, Routledge, 2014, 189 o., ISBN-13:978-0415821049) c. könyvéről. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. (2017). 1. 84–87.
- Boda Mihály: A kisháború etikája. In Boda Mihály – Csikány Tamás – Kranzieritz Károly – Németh Balázs (szerk.): *A „kisháborúk” és a könnyű csapatok harcászata (1792–1918). Elmélet, etika és a gyakorlat*. E-tankönyv. Budapest, NKE. 2019. 7–50.
- Cole, Darrell: Whether spies too can be saved. *The Journal of Religious Ethics*, 36. (2008), 1. 125–154.
- Cole, Darrell: *Just war and the ethics of espionage*. London – New York, Routledge, 2015.
- Frowe, Helen: *The ethics of war and peace. An introduction*. London – New York, Routledge, 2011.
- Herta, Laura-Maria: Hybrid warfare – a form of asymmetric conflict. *International Conference: Knowledge Organization*, 23. (2017), 1. 135–143.
- Hoffman, Frank G.: *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Arlington, VA, Potomac Institute for Policy Studies, 2007.
- Krishnan, Armin: *Killer robots*. Farnham-Burlington, Ashgate, 2009.
- Leveringhaus, Alex: *Ethics and autonomous weapons*. eBook, Palgrave Macmillan, 2016.
- Lucas, George: Permissible preventive ciberwar: restricting cyber conflict to justified military targets. In Luciano Floridi – Mariarosaria Taddeo (szerk.): *The Ethics of Information Warfare*. Springer, 2014. 73–83.
- Miller, Seumas: Autonomous weapons and moral responsibility. In Seumas Miller: *Shooting to kill. the ethics of police and military use of lethal force*. Oxford, OUP, 2016a. 271–283.
- Miller, Seumas: Cyber-attacks and „dirtyhands”. Cyberwar, cyber-crime, or covert political action? In Fritz Allhoff – Adam Henschke – Bradley Jay Strawser (szerk.): *Binary bullets. The ethics of cyberwarfare*. Oxford, OUP, 2016b. 228–250.
- Miller, Seumas: *Just intelligence modell: a normative model of national security intelligence collection, analysis, and dissemination*. Online: <https://bit.ly/3bPzOUu>
- Omand, David – Mark Pythian: Ethics and intelligence: a debate. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 26. (2013), 1. 38–63.
- Orend, Brian: Fog in the fifth dimension: the ethics of cyber-war. In Luciano Floridi – Mariarosaria Taddeo (szerk.): *The ethics of information warfare*. Springer, 2014. 3–23.
- Parry, David L.: *Perry cloudy*. Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, Inc., 2009. 163–198.
- Plouffe, William C. Jr.: Just war theory as a basis for just intelligence theory: necessary evil or sub-rosa colored self-deception? *International Journal of Intelligence Ethics*, 2. (2011), 1. 77–116.
- Quinlan, Michael: Just intelligence: prolegomena to an ethical theory. *Intelligence and National Security*, 22. (2007), 1. 1–13.
- Simicskó István: A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai *Hadtudomány*, 27. (2017), 3–4. 3–16.
- Sparrow, Robert: Killer robots. *Journal of Applied Philosophy*, 24. (2007), 1. 62–77.
- Steele, Brent J. – Eric A. Heinze: From smart to autonomous weapons. In Caron E. Gentry – Amy E. Eckert (szerk.): *The future of just war*. Athens and London, The University of Georgia Press, 2014. 98–114.
- Taddeo, Mariarosaria: Just information warfare. *Topoi*, 35. (2016), 213–224.
- Turner Johnson, James: Just war tradition and low-intensity conflict. In Alberto R. Coll – James S. Ord – Stephen A. Rose (szerk.): *Legal and moral constraints on low-intensity conflict*. Newport RI, Naval War College, 1995. 147–170.
- Vida Csaba: Létezik-e a hírszerzési ciklus? (Miről szól a hírszerzés?) *Felderítő Szemle*, 12. (2013), 1. 43–57.
- Walzer, Michael: *Just and unjust wars*. New York, Basic Books, 2006.
- Wither, James K.: Making sense of hybrid warfare. *Connections*, 15. (2016), 2. 73–87.